

Farklı Toplumlarda Çocuk Yetiştirme Biçimleri

Victor BARNOUW (*)

Çev. : Doç. Dr. Mahmut TEZCAN (**)

Antropoloji Profesörü

A. B. D., Wisconsin Üniversitesi-Milwaukee

Bu yazı, farklı kültürel çevrelerde büyüme konusunu ele almaktadır. Örneğin şu sorunlarla ilgilenir : Kişiliğin biçimlenmesinde ilk çocukluk deneyimleri ne derecede önemlidir? Büyüme sürecinde denetlenmiş beşeri güdülerin niteliği nedir? Anne yoksunluğu gibi koşullarda ne olur? Beşeri olgunlaşmada bazı evrensel kalıplar var mıdır? Farklı çocuk yetiştirme uygulamaları nasıldır ve kişiliğin biçimlenmesiyle ilişkisi nedir?

Daha önceki bölümlerde beşeri sosyo-kültürel sistemlerin birinden diğerine çeşitli farklılıklar gösterdiğini belirtmiştik. Bu farklılıklar yaşam temeli, evlenme biçimleri, evlilik sonrası ikametgâh, toplumsal ve siyasal örgütlenme ve başka bakımlardan olabilmektedir. Bu farklı sistemlere doğan çocuklar onlara uymalıdır ve her ne olur olsun kültürün değer ve kurallarını öğrenmelidirler. Her toplumun yetişkinleri, gençlerine gerçeklik hakkındaki kendi kavramlarını öğretirler. Genellikle gençler, takip edecekleri başka seçenekleri, modelleri olmadığı için bu öğretileri kabullenir, ana babalarıyla özdeşleşir, çabalar, çeşitli ailelerdeki çaba ve başarılarıyla toplumlarının ideal tipine ulaşmaya çalışırlar.

İLK ÇOCUKLUĞUN ÖNEMİ

Birbirinden farklı davranışçılık ve psiko-analistler kadar psikoloji okulları, çocukluk yılları üzerinde önemli bir yere sahiptir. Onların görüşleri bakımından yetişkin esas olarak çocuklukta biçimlenir.

Davranışçılığın kurucusu John B. Watson, şöyle der :

«Bana bir düzine sağlıklı çocukla, onları içinde yetiştirebileceğim kendi özel aile yamı verdiğiniz takdirde bunlardan herhangi birini rastlantısal olarak seçerek onu doktor, hukukçu, sanatçı, tüccar ve hatta dilenci ya da hırsız gibi atalarının yetenekleri, eğilimleri, istidatları meslekleri, ırkları ne olursa olsun istediğim konuda bir uzman yetiştireceğimi garanti edebilirim». (1)

Watson böyle biraz abartmalı biçimde yazabiliyordu. Çünkü o, yeni doğan bir çocuğun bilinçliliğinin üzerine herşeyin yazılabileceği

(*) Yazarın An Introduction To Anthropology-Volume Two-U. S. A. 1975 yapısının 22 bölümünün kısaltılmış çevirisidir.

(**) Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

temiz bir yazı taşı olduğuna inanıyordu. Watson bakımından içgüdü-
ler ve duygular geniş ölçüde öğrenilen tepkilerdi. Freud, insan doğ-
asına ilişkin çok farklı varsayımlara sahipti. O, insanın hatta çocuk-
ları bile gücü güdü ve dürtülerle başa çıkmak zorunda olduğuna
inanmıştı. Bu dürtülerin çocukluk yıllarındaki açıklanma ya da en-
gelienme biçimleri ne tür bir kişiliğin ortaya çıkacağını belirler. Öy-
leyse davranışçılık ve psiko-analiz, insan doğasına ilişkin farklı var-
sayımlara sahiptir. Fakat her ikisi de diğer psikolojik okullar tara-
fından hâlâ benimsenen ilk yıllara büyük önem vermede hemfikir-
dirler. Bu düşünce, çocuk gelişmesi konusunda yapılan kültürlerara-
sı çalışmaların temelinde yer almaktadır.

ANNESİZLİK

İnsan gelişmesi, yeterli derecede anne bakımını gerektirir. İnsan-
lar arasında böyle bir ilişki yoksunluğu bireyin gelişmesinde çok şid-
detli etkileri olabilir. Birçok yazarlar annesizliğin çocuğun ilerki yıl-
larda normal olarak gelişmemesine yol açması dolayısıyla bundan
zarar gördüğünü tartışmışlardır. Bununla birlikte bunun kanıtı da an-
laşmazlık durumudur. Çocukların zarar görmesinde temel yoksun-
luğu oluşturanın ne olduğu konusunda düşünce farklılıkları vardır.

Rene Spitz, bir kimsesizler yurdunda yaşayan bebeklerle hapis-
hanedeki çocuk odasında büyüyen bebekleri karşılaştırdı. Kimsesiz-
ler yurdunda fiziksel bakımın iyi olmasına rağmen bebeklerin yetiş-
kinlerle sıkı temas olanakları yoktu. Bununla birlikte hapishanenin
çocuk odasındaki bebeklerin anneleriyle günlük görüşme saatleri
vardı. Kimsesizler yurdundaki bebekler birçok duygusal rahatsızlık-
lar, bunalım ifadeleri, gerçek fiziksel bozukluklar ve hatta bazen
ölümle sonuçlanan durumlar göstermişlerdir. Spitz, bu olumsuz ge-
lişmelerin nelerinin anne sevgisinden yoksunluk olduğuna inanmış-
tır (2).

William Goldfarb, erken yaşlarda yoksunluğun ve kurumlaşma-
nın uzun süren olumsuz sonuçlara yol açtığına inanmıştır. Kurum-
larda yetiştirilen çocuklarla besleme evlerinde yetiştirilenleri karşı-
laştırdı. Stanford Binet ve Wechsler Bellevue zekâ testleri verildi ve
aynı zamanda yaşam öyküsü gereçlerine de başvuruldu. Goldfarb,
kurumda büyüyen çocukların entellektüel ve duygusal bakımdan te-
mel eksiklikleri olduğu ve olgunlaşmamış bir kişilik düzeyinde kal-
dıkları sonucuna varmıştı. İncelediği çocuklarda kavram biçimlen-
mesi bakımından zayıflık görülmüştür. Şarkıların, ilahilerin ve öykü-
lerin öğrenilmesinde güçlük çekiyorlar ve sayı, numara kavramlarını
anlamakta geç kalıyorlardı. Zaman ve yer kavramlarını öğrenmekte
güçlük çekiyorlardı. Bu durum, onların okul tekdüzelliğine uymala-

rını güçleştiriyorcu. Çünkü bunlarda başıboş dolaşmak için güçlü bir eğilim vardı. Goldfarb'ın incelediği çocuklar aşırı etkin (Hyperactive) ve düzensiz ve genellikle başa çıkılmayan çocuklardı. Genel olarak öfke nöbetli gösteriyorlardı. Bu çocuklarda aynı zamanda ani, sinirli vücut hareketleri ve sık sık yüz ekşitme görülüyordu. Aşkla özdeşleşmeden ya da başkalarını sevmeden aşka karşı aç gözlü bir gereksinim içinde görüyorlardı (3).

Diğer yandan, kurumlaştırılmış ve kurumlaştırılmamış çocukları karşılaştıran bazı yazarlar anne yoksunluğunun tehlikelerinin abartımı olduğunu ileri sürerler (4). **Child Care and the Growth of love ()** adlı yapıtında anne yoksunluğunun etkilerine dikkati çeken John Bowlby, daha sonra diğer araştırmacılarla birlikte şu gözlemlerde bulunmuştur. «Kurumlaşma deneyimine sahip ve benzer biçimlerdeki ilk yıllarda çeşitli yoksulluk ve yoksunluklara uğrayan çocukların psikopatlık ya da duygusuzluk gibi karakterleri göstermeleri yanlıştır.» (6) Kuşkusuz, kurumsallaşma yaşı, kurumun niteliği ve sayısı bakımçıların karakteri farklılık yaratmaktadır.

Daha önceden bahsedildiği gibi kurumsallaştırılmış çocukların zarar gördüğü temel yoksunluğu oluşturan şeyin ne olduğu konusunda da düşünce ayrılığı vardır. Spitz, bunun **anne sevgisinin yokluğu** olduğuna inanmıştır; yani Goldfarb'ın kurumsallaştırılmış sülheler arasında yaptığı araştırmada ileri sürülen sonsuz sevgi gereksinimidir. Bununla birlikte diğer yazarlar, temel sorunun **uyarı noksanlığı** olduğunu tartışmışlardır. Çocukların çok ve bakımçıların az olduğu durumda, bakımçılar, sorumlulukları altındaki çocuklarla kişisel olarak ilgilenmeye ya da onları uyardırmaya zaman bulamamaktadırlar. Aynı koşullar aynı zamanda erken kurumsallaşma durumlarında dil öğrenme ve gelişmenin yasaklanmasına da neden olabilir.

Sorun, annelerinden uzaklaştırılıp bir kuruma yerleştirilen bazı çocukların annelerinden ayrı olmayanlardan daha iyi durumda olmalarında karmaşıklaşmaktadır. Bu, en azından psikosomatik nedenlerle gelişmelerinde gerileme olan çocuklarda bulunan «**yoksunluk cüceliği**» ya da «**psiko-sosyal cücelik**» durumlarında kaydedilmiştir. Sonsuz iştahları vardır ve çok fazla su içerler fakat gerektiği biçimde gelişemezler. Bununla birlikte çocuk, bir yetim de olsa, evden alınıp farklı bir çevreye yerleştirildiğinde normal bir biçimde büyür. Eğer evine geri dönerse gelişmesi yine durur. Böyle çocukların annelerinin çocuklarına düşmanlık duydukları kaydedilmiştir; babaları ise genellikle alkolik ya da uzun süre eve uğramayan kimselerdir (7). Bu durumlarda anne varlığının anne yoksunluğundan daha kötü etkileri olduğu görülmektedir.

Kurumlarda yetiştirilen çocuklarda gerileme başladığı zaman bu koşulun tersine çevrilmesi olanağı var mıdır? Daha sonraki yıllardaki deneyimler çocukların gerilemesini önleyebilir mi? Bu durumun değişebileceğini gösteren bir belirti, A. I. Rabin tarafından İsrail Kibbutzlarında büyüyen çocuklar üzerinde yapılan bir araştırmada ortaya çıkmıştır. Bir Kibbutz, kimsesizler ya da yetimler yurdundan çok farklı türde bir kurumdur. Çocuk, kendi yaşlılarıyla birlikte kalmasına rağmen ayrı bir binada hemşire gözeticileriyle anne babasını hergün akşam ziyaretlerinde görmeye devam eder. Dokuzuncu bölümde kısaca açıklanan bu sistem, hem anne yoksunluğu, hem de uyarı eksikliğini karşılar görünüyor. Bununla birlikte, Rabin'e göre bir yaşındaki Kibbutz çocukları, genel gelişme bakımından kontrol grubu olarak seçilip karşılaştırılanlardan daha az olgunlaşmışlardı.

KİBBUT ÇOCUKLARI

Kibbutz'da bir anne, çocuğunu ilk altı hafta için emzirir, sonra bu beslenme azaltılır ve anne, yarım zamanlı bir iş üzerine alır. Çocuklar Evi'nde (Infant's House) genellikle her beş ya da altı çocuğa bakmak üzere görevlendirilmiş hemşireler vardır. Altı ya da dokuzuncu ayda anaokuluna girinceye değin dört ya da altı çocuktan oluşan bir gruba dört ya da beş yıl onlarla sürekli olarak kalacak bir hemşire atanır. Bu kişi, bir tür vekil annedir. Gerçek anne ise çocuğu akşamları ziyaret etmeye devam eder ve çocuk da ana babasını ziyaret eder. Böyle bir Kibbutz'daki çocuklar kurumsal olarak yetiştirilmiş olurlar fakat ana baba ile ilişkilerini sınırlandırılmış olarak sürdürürler.

Rabin, dört yaş grubundaki Kibbutz çocuklarına çeşitli psikolojik testler uygulamıştır : 1 yaşındakiler, 10 yaşındaki çocuklar, 17 yaşındaki ergenler ve 19-20 yaşındaki ordu mensupları. Aynı testler, bir denetim grubu olarak, bir Moshav'dan ortaklaşa fakat komünal olmayan, aile yapısının değişmediği bir İsrail yerleşme birimine uygulanmıştır. Her iki topluluk da temel olarak tarımsal bir yapıya sahipti, üyeleri de köken olarak aynı ülkelerden gelmişlerdi. Aynı değerleri ve siyasal tutumları paylaşmakta ve aşağı yukarı aynı eğitim düzeyinde idiler. Her iki gruba verilen testler, Zihin Gelişme Skalası, Toplumsal Olgunluk Skalası (Bu ikisi çocuklar için); Bir Adam Çiz Testi (Draw-a person test), cümle tamamlama, Rorschach testi, 4-10 yaşındakiler için Blacky Resimleri ve Thematic Apperception Testlerini (TAT) kapsamaktaydı.

Kibbutz ve Kibbutz olmayan çocukların genel gelişme ve toplumsal olgunlukları denendiğinde Kibbutz olmayan çocukların her iki bakımdan da Kibbutz çocuklarından üstün oldukları kanıtlanmıştır.

Bu durum, Kibbutz çocuklarının çok anneye sahip olmaları, yetişkinlerle kimliklerinin azaltılışı, azaltılmış bir uyarıya giren yetişkinler ve büyük kardeşlerle sınırlı ilişkilerle ilgili gerilim ve kaygı yüzünden olabilir. Hernehalde, Kibbutz ve Kibbutz olmayan çocuklar arasındaki oransızlık on yaşında ortadan kalkmaktadır. On yaşlarında test edilen Kibbutz çocuklarının önceki durumun tersine, en azından Kibbutz olmayan çocuklar kadar entellektüel bakımdan geliştikleri ve hatta bir dereceye kadar onlardan daha iyi oldukları anlaşılmıştır. Testler yoluyla ölçüldüklerinde benlik gelişimleri ve tüm olgunluğa erişmelerinde daha iyi bir durumda idiler. Fakat üst benlikleri daha az gelişmişti. Kardeşler arasındaki yarışmanın yoğunluğunun az olduğu ve az bir duygusal karşıtlıklar gösterdikleri dikkati çekmiştir.

Rabin'in bulguları, Kibbutz'da erken kurumsal deneyimin bazı yoksunluklara sahip olduğunu, fakat Kibbutz yaşamında çocuğun gelişmesi bakımından yeterli olumlu yönlerin de bulunduğunu önermektedir. (8)

OLGUNLAŞMA VE GELİŞME

Arnold Gesell ve arkadaşları New Haven'de uzun yıllar çocukların olgunlaşma sürecini araştırdılar. Bulguları birçok kitap halinde yayınlanmıştır (9). Gesell ve arkadaşları hem fiziksel olgunlaşma, hem de kişilik gelişmesi hakkında genelleştirmelerde bulundular. Gelişme ve olgunlaşmayı **helezoni** bir süreç olarak gördüler. Bir noktada bir çocuk gelişmelerini sağlamlaştırır ve dünyasına çok iyi uyarlanmış görünür. Böylece bazı yeni gelişmeler bu dengeyi alt üst eder ve farklı davranış örnekleri ortaya koyar. Örneğin beş yaşında çocuk, kendisiyle ve dünyası ile evde olmak ister. Altı yaşında daha ele avuca sığmaz, herşeyi isteyen ve atılgan bir duruma gelir. Altı yaş geçiş yaşı olarak görülür. Süt dişi çıkar. İlk sürekli azı dişi görülür. Genellikle artan bir biçimde bulaşıcı hastalıklara karşı bir alınganlık vardır. Amerika'da bu, birçok yeni uyarlamaları gerektiren okula başlama yaşıdır. Sekizinci yaşta beşinci yaştan daha fazla korku vardır. Vahşi hayvanlardan ya da gök gürültüsü, şimşeklerden oluşan korkulu rüyalar görebilir. Karanlıktan ve yatağının altında gizlenen bir adam olduğunu sanarak korkabilir. Annesinin öleceğinden korkabilir. Yedinci yaşta durgunlaşır. Bu yaşta daha durgun ve kendisine yöneliktir. Daha çok içine kapalı görünür ve öykü, radyo dinlemeyi, TV izlemeyi sever.

Gesell ve arkadaşları, 9. 10. ve 11. yaşlar hakkında da genellemelerine devam etmektedirler. Bu genellemelerin doğruluğunu söylemek zordur. Fakat bunların büyük ölçüde davranışsal gözleme dayandırıldığı görülmektedir. Ancak, bu gözlemler, orta sınıf beyaz Ame-

rikalı çocuklar hakkında az çok geçerli olsalar bile farklı kültürlerde değişik çocuk yetiştirme uygulamalarıyla büyütülen çocuklar hakkında geçerliklerini koruyacakları olasılı görünmemektedir. Hatta motor gelişim aşamaları, kültürel faktörler nedeniyle biraz çeşitli olabilir. Böylece, Balinese çocukları yerde sürünme aşaması yoluyla gitmezler. Çünkü onlar geleneksel olarak yaşamlarının ilk yıllarında anneleri ya da başka kişiler tarafından taşınırlar. Dört ayağı üzerinde hayvan gibi sürünmesi onaylanmaz. Böylece, o yaştaki Balinese çocukları, Amerikan çocuklarından daha az etkendirler (10).

Olgunlaşma temposu, bazı bakımlardan kültürel kalıplar tarafından etkilenebilir. Uganda'da bebeklerin gelişmesi, işaret edilmesi gereken bir örnektir. Aynı yaştaki Avrupa bebeklerinin gelişim aşamasıyla karşılaştırıldıklarında Uganda çocuklarının ilk iki yılda gelişimlerinin her yönü anlayış, el ile işleyiş, uyum ve dil gelişmesi dahil. «erken olgunluk» olarak kaydedilmiştir. Uganda çocuklarının İngiliz çocuklarından bir iki ay önce tek başına oturabileceği, aynı biçimde sürüneceği, ayakta duracağı ve yürüyeceği ifade edilmiştir. Burada çeşitli ülkelerdeki çocukların gözlemcilerinin oturma, sürünme ve ayakta durma gibi eylemleri ifade için kullandıkları tanım ya da ölçüler bakımından bir sorun olabilir. Bununla birlikte Kampala" ya yakın bir yerde, 252 Uganda bebeği ve küçük çocuğu üzerinde araştırma yapan Marcelle Geber, onların bu bakımlardan erken olgunluk göstermelerine inanmıştır. Yazar bu durumu, sıkı anne çocuk ilişkisine, istendiği zaman beslenmesine ve samimi fiziksel ilişkiye bağlar. Geber, çocuğun anne sırtında taşınması biçiminin onun başını düzgün tutabilme yeteneğini güçlendirebileceğini ve bu durumun çocuğun çok küçük yaşlarda yalnız başına oturabileceğini ileri sürer.

Eğer öyleyse bu uyarıcı deneyimin ve yakın anne ilişkisinin çocuğun yaşamının ilk yıllarındaki önemini gösterir. Buna karşılık kurumlarda yetiştirilen çocuklar üzerindeki çalışmalar bunların yokluğunun ya da azlığının doğurduğu sonuçları ortaya çıkarmıştır.

Uganda çocuğunun erken olgunlaşması iki yaşında pek az belirgindir. Üç yaşından sonra Uganda çocuğu Avrupa çocuklarından daha az gelişir. Bu düşünüş, Uganda'da süttten kesme sürenin birdenbire oluşunun doğurduğu ıstıraba ve daha sonra anne çocuk ilişkisinin azalışına bağlanır. Başka bir çocuk doğduğunda anne, bütün ilgisini ona verir ve birkaç oyuncuğı, oyun araçları olan ve birkaç organize eyleme katılan daha yaşlı çocuğa çok az ilgi gösterir. İlk yıldan sonra onlar için görel olarak az bir uyarı kaydedilmiştir. (11)

Toplumsal çevrenin olgunlaşma düzeyine etkisinin başka bir açıklanışı, Wayne Dennis'in kurumsallaştırılmış çocuklar üzerindeki araştırmalarından elde edilmiştir. Araştırmalarını İran'da üç kurumda çocukların davranışsal gelişmesi üzerine yaptı. Bu kurumların ikisinde bulunan çocuklar yalnız başına oturma, ayakta durma, yürüme yeteneği dahil birçok bakımlardan oldukça geri idiler. Üçüncü kurumdaki çocuklar bu bakımlardan geri değildiler. Dennis, ilk iki kurumda, farklılıkların, çocukların beraberlerinde bulunanların onlarla oturma ve uzanma durumlarında birlikte olmamaları, onların yeterince yönetilmemesinden ileri geldiğine inanmaktadır. Böylece çocuklar, doğru oturma, etrafa bakma yeteneğinden yoksundular. Zamanlarının çoğunu sırt üstü yatarak geçiriyorlardı. Uzanmış durumda yatma deneyiminin yoksunluğu, sürünmeyi öğrenmede başarısızlığa ve genel olarak hareket edebilmede geriliğe yol açar (1-).

1. John B. Watson, Behaviorism (New York : W. W. Norton and Co. (1930) p. 82.
2. Ree A. Spitz, «Hospitalism : An Inquiry into the Genesis of Psychiatric Conditions in Early Childhood, «in The Psychoanalytic of the Child, Vol 1. (New York : International Universities Press, 1945), pp. 53-74, See also vol. 2. (1946), pp. 113-17.
3. William Goldfarb, «Psychological Privation in Infancy and Subsequent Achievement, «American Journal of Orthopsychiatry, vol. 51 (1945), pp. 247-55.
4. Örneğin bakınız, Hilda Lewis Deprived Children : The Mersham Experiment, A Social and Clinical Study (London : Oxford University Press, 1954).
5. Abridged and edited by Margery Fry (London and Tunbridge : Penguin Books, 1953)
6. John Bowlby ve arkadaşları, «The Effects of Mother-Child Separation Follow-Up Study «British Journal of Medical Psychology, vol, 29 (1956), p. 242.
7. Time, February 7, 1969, p. 39 Literatürde anne yoksunluğu konusunda eleştirel görüş için Bkz. : Leon J. Yarrow, «Maternal Deprivation : Toward an Empirical and Conceptual Re-evaluation», Psychological Bulletin, vol. 58. No. 6 (1961), pp. 459-90.
8. A. I. Rabin, Growing Up in the Kibbutz (New York : Springer Publishing Co. 1965); aynı zamanda bakınız Melferd E. Spiro, With the assistance of Audrey G. Spiro, Children of the Kibbutz (Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1958).
9. Başlıca şu üç yapıtı belirtilebilir : Arnold Gesell ve Frances L. Ilg, Infant and Child in the Culture of Today (New York; Harper And Bros; 1943); idem, The Child From Five to Ten (New York : Harper And Bros, 1946); Gesell, Ilg., and Louise B. Ames, Youth : The Years from Ten to Sixteen (New York : Harper And Bros, 1956).
10. Margaret Mead and Frances Cooke Mac Gregor, Growth and Culture : A Photographic Analysis (New York : G. P. Putnam's Sons. 1951), PP. 42 ff.
11. Mary D. Salter Ainsworth Infancy in Uganda : Infant Care and The Growth of Love (Baltimore : Johns Hopkins Press, 1967).
12. Wayne Dennis, «Causes of Retardation among Institutional Children : Iran», Journal of Genetic Psychology, vol. 96 (1960), pp. 47-59.